

'רוח קצריט... רוח נפלים' – היא זו הקרויה 'מרה שחורה' (עפ"י 'נופת צופים' כג, מר"פ מקוריץ).

דף מה

'מקיש בקרסוליו... העיקל. איזהו העיקל? כל שהוא מקיף פרסותיו ואין ארכבותיו נוקשות [נושקות] זו לזו'. אם תאמר, הלא מקיש בקרסוליו והעיקל דבר אחד הם, ששניהם ארכבותיהם עקומות לחוץ, וכמו שפרש"י?

אכן אתה מוצא זה בלא זה; 'מקיש בקרסוליו' נבחן בשעת הילוך, ואם טבע הילוכו בהפרדה מועטת בין רגל לרגל, אז בעיקום ארכבותיו לחוץ בשיעור מעט – יהיו קרסוליו נוקשות, אבל אם טבע הילוכו בהפסק רחב בין הרגלים – בעיקום מועט לא יהיו קרסוליו נוקשות וכשר, ואעפ"כ יתכן שיפסל מחמת 'מקיף פרסותיו ואין ארכבותיו נוקשות', ורצה לומר, שאי אפשר לו לנקש ארכבותיו בשעה שמקיף פרסותיו כיון שהארכבות עקומות, ובחינה זו היא בעמידה ובישיבה, כי בשעת הילוך אינו מנקש לא פרסותיו ולא ארכבותיו.

וכן אתה מוצא להפך, שאין פסול משום 'עיקל' כי ארכבותיו עקומות לחוץ מעט ואפשר לו לקרבן בשעה שהוא יושב [כי לעולם הארכובה מתענעת ואפשר לו לאדם לעקמה מעט. וכן הפרסות אפשר להרחיקן ואפשר לקרבן], מאידך בשעת הילוכו נוקשות קרסוליו, כי טבע הילוכו בהפסק מועט בין רגל לרגל.

וזה שדקדק רש"י לפרש במקיש בקרסוליו 'כשהוא מהלך' ובמקיף פרסותיו – 'כשיושב' (עפ"י חזון איש כו, ט).

'היתה בה יתרת וחתכה'. לא אמר 'אעפ"י שאינו רשאי' (כעין ששינינו בריש המסכת ובריש פ"ב), והלא אין אדם רשאי לחבול בעצמו –

'קצת ראייה' יש מכאן שלצורך גוי וטובה עצמית, אין איסור חבלה בעצמו (עפ"י אגרות משה חו"מ ח"ב סו. ע"ע בענין זה במובא בב"ק צא:).

'... משום עצם כשעורה נגעו בה. רב פפא אמר: גזירה שאינה נספרת אטו נספרת...'. נראה שהכל מודים שאם יש בה עצם כשעורה – שמטמאת במגע ובמשא, וגם ר' יוחנן לא היה אומר על זאת 'דברי נביאות', כי גם אם נגע בבשר ולא בעצם, מטמא משום 'יד' לר' יוחנן הסובר (בחולין קיח) 'יש יד לפחות מכזית' – אלא שהיה במשמע לר' יוחנן שבכל אופן מטמא במגע ובמשא, אפילו אין בה עצם כשעורה. ועל זה מישב רב פפא משום גזרה הוא. וכן פסק הרמב"ם (שפת אמת).

אולי יש לומר שלר' יוחנן ורב פפא, אם הבשר מקיף את העצם מכל צד, אין כאן דין 'יד', וכשם שאמרו לענין טומאת נבלה, שקולית סתומה מכל צד אינה מהוה 'שומר' למוח שבתוכה לפי שאין אפשרות מגע במוח, כדתנן בחולין קכה. וברש"י. וצ"ע.

'יתר, שיש בו מאתים ושמונים ואחד'. אולי הכוונה שהוא יתר יד שלמה, היוצאת מן המרפק, שמהמרפק עד סוף היד ישנם שלשים ושלושה אברים (ע' פ"ק דאהלות) – הרי רפ"א אברים (גליונות קהלות יעקב).

(ע"ב) 'אמר ר' יהודה: מעשה באדם אחד...' כך דרכו של רבי יהודה במקומות רבים במשנה ובתוספתא, להביא מעשה שהיה להוכיח הלכה – ע' במצוין בפירוט ביוסף דעת ב"מ סג.

'השולט בשתי ידי – רבי פוסל וחכמים מכשירין. מר סבר כחישותא אתחלא בימין ומר סבר בריותא אתחלא בשמאל'. בבאור מחלוקתם, ובכללות ענין 'שולט בשתי ידי' – ע' מנחת בכורים; חזון איש כו, יג; חדושים ובאורים; שו"ת שבט הלוי ח"ד ו (ובח"ו ב).

'והחרש והשוטה'. הקשו אחרונים ז"ל (הגרעק"א בשו"ת ח"ב סד; מנ"ח ערה), והלא בלאו הכי ייפסלו ויחללו עבודה משום שאינם בני דעת, והרי זה כ'מתעסק' בקדשים. וכבר נשאו ונתנו האחרונים לתרץ בפנים שונות; –

אחיעזר (ח"ב ד, ד) (= אין פסול ד'מתעסק' אלא בשחיטה).

(וכ"ה בספר מנחת ברוך ג, א. וכיו"ב באבני גזר (או"ח רסא) והוכיח שכיון שסתמא לשמה קאי הלכך עבודת השוטה כשרה, וא"א ללמוד משחיטה שכן חייבים עליה בחוץ ומקדשת את הדם. ואולם יש חולקים וסוברים שפסול 'מתעסק' אמור בכל העבודות. ע"ע במובא ביוסף דעת זבחים ס).

חזון איש (זבחים כ (ב) סק"י) (= נפקותות שונות בין סיבות הפסול; פסול 'מתעסק' קיים בכל העבודות).

מלבושי יום טוב (אה"ע ד) (= מדובר בחרש ושוטה שאינם גמורים, הלכך אינם פסולים אלא משום 'אינו שוה בזרעו של אהרן')

ראש המזבח (זבחים כ; לקוטי הלכות (כאן) (= עתים חלים ועתים שוטה, ובזמן שהוא חלים אינו פסול משום חסרון דעת אבל פסול משום שאינו שוה בזרעו של אהרן).

(ויש חולקים וסוברים שכשהוא חלים אינו פסול לעבודה – ע' חת"ס אה"ע ח"ב ב).

שו"ת דובב מישרים (ח"ג כא) (= חרש, כשגדול עומד ע"ג ומלמדו לעשות לשמה; שוטה אינו מחלל עבודה, כיון שאין לו דעת כלל, אף לא לשם חולין, הלכך הוי כסתמא לשמה).

חדושי הגר"ז (ח"ב מז) (= חרש המדבר ואינו שומע; חרש שאינו מלידה; גדול עו"ע"ג)

(ובנוכ"י (אה"ע נג, ומוכא בשו"ת רעק"א שם) צדד בדבר, האם חרש המדבר ואינו שומע פסול משום בעל מום. וע' גם בשו"ת מלבושי יו"ט אה"ע ד).

ע"ע: אור שמח מקואות א, ח אות ט.

'אמר ריש לקיש: גבוה לא ישא גבוהית שמא יצא מהם תורן...' נראה שמדבר בכהן, וכדי שיהיו בניו כשרים לעבודה (שפת אמת).

'אלו כשרין באדם ופסולין בבהמה – אותו ואת בנו...' 'פירוש, שעבדו ביום אחד כהן ובנו. אין להבין את זה – שהלא אותו ואת בנו נאמר שלא ישחטו – אם לא שרואים בקרבנות גם כן ענין מסירת העובד את עצמו כאילו הקרבן במקומו, עד שצריך להשמיענו שמי שעובד ז"א ומוכן למסור נפשו, זה מותר לאב ובן ביום אחד' (מתוך עלה יונה להגר"י מרצבך ז"ל, עמ' קיח – 'על טעמי המצוות מתוך הלכות הגמרא').

ובחזון איש (כו, יג) נגע בקושיא זו, וביאר שאין כאן קולא וחומרא אלא נקט רשימת דברים של פסולין הקיימים בנקרבים ואינם קיימים במקריבים. ומכל מקום הוכיחו בגמרא ש'אותו ואת בנו' נוהג בזכרים, כי אם אינו אלא בנקבות, היה ראוי לקבוע הדבר להפך ולומר שנקבות פסולים באדם וכשרים בבהמה, וכיון שנקבות פסולים באדם אין שייך לומר שיש פסול 'אותו ואת בנו' בנקרבין ולא במקריבין, שהרי אדרבה, במקריבים כל הנקבות פסולות.

אולם – הוסיף והעיר – בתורת-כהנים נקט זאת כחומרא בבהמה, שפסול בה 'אותו ואת בנו'. וצריך לומר שנקט 'אותו ואת בנו' אגב האחרים, טרפה ויוצא דופן.

'שידירנה הנאה'. האחרונים העירו, לפי שיטת הראשונים (הרו"ה פ"ג דשבועות ועוד) שאין הנדר חל על דבר האסור, שאין איסור חל על איסור – כיצד חל הנדר? ויש לפרש שידירנה כל הנאות, גם אלו המותרות, ומתוך שחל הנדר על ההתר חל גם על האיסור (ע' קהלות יעקב נדרים יד, א ועוד).

'תנא, נודר ועובד יורד ומגרש'. מכך שהותר לו לעבוד עתה הגם שעדיין היא אשתו, מבואר שאין איסור בעצם המצב הזה שנשואה לו אשה האסורה. ואפילו לשיטת אב"י (קדושין עח, ואינה הלכה) שבאיסורי כהונה יש איסור תורה כבר בשעת הקידושין – דוקא במעשה הקדושין, אך לא בעצם השהות במצב שמקודשת ואינה מגורשת, אלא האיסור הוא רק מחמת ביאת-איסור. והטעם שנאסר בעבודה, כיון שלא שב ממנה שנשא אותה ודעתו להמשיך להיות עמה באיסור. ועל כך מועיל נדרו (אגרות משה אה"ע ח"א ב) [וכן יש להוכיח מקושת הגמרא מ"ש מטמא למתים מנושא נשים – ואם נאמר שיש איסור בעצם מצב זה, הלא שונה ושונה. מהרי"ד ויור שליט"א].

– מלשון 'נודר ועובד יורד ומגרש' יש לדייק שדוקא אם יגרש מיד מותר בעבודה, אבל אם אינו מגרשה, הגם שהוא מנוע מלגרשה מחמת אונס כלשהו, אינו מותר לעבוד [או לשאת כפים – לשיטת הרשב"א וכ"פ בשלחן ערוך (או"ח קכח, מ). וכתב בבית-זוסף (שם) שלדעת הרמב"ם הנושא נשים בעבירה כשר לנשיאת כפים. וע"ע באבי עזרי הל' נשי"כ]. וגם אם ידור עתה שלכשיעבור אותו האונס יגרשנה (עפ"י שו"ת הרא"ם ח"א נט, כהסבר המחצית השקל והא"ר או"ח קכט, מ ליישב קושת המג"א מכאן. ודעת המג"א שם להתיר באונס, והפמ"ג נשאר ב'צ"ע'. ואם היה שוגג בנשואיו לה ועתה אנוס מלגרשה – יש להתיר לכו"ע – ע' שו"ת חתם סופר לקוטים יב; דובב מישרים ח"ב מה).

'הניחא למאן דאמר צריך לפרט הנדר, אלא למ"ד אין צריך לפרט את הנדר מאי איכא למימר? – דמדרינן ליה ברבים. הניחא... דמדרינן ליה אדעת רבים...'. לכאורה משמע שאם אנו נוקטים צריך לפרט הנדר, אין צורך להדירו ברבים או על דעת רבים, כי אין חשש שיתיר לו החכם את הנדר שהרי לא יתיר לו כשישמע מה נדר ועל מה נדר. וכבר הקשו האחרונים (ע' מגן אברהם קכח ס"ק נה; רש"ש כאן) על פסקי הרמב"ם והשו"ע שצריך לידור על דעת רבים, אעפ"י שאנו נוקטים להלכה שצריך לפרט הנדר.

ויש לומר, כיון שהדרת הכהן היא עצה שעל ידה יימנע מן העבירה, יש לנו לתקן העצה הטובה והמועילה ביותר, והדרה על דעת רבים ודאי היא עצה הטובה ביותר, כי אעפ"י שצריך לפרט הנדר, הלא אפשר שיודמן לו חכם שיתיר לו גם כשיפרט, אבל כשנודר על דעת רבים – אין לו התרה. ולכן יש לנו לתקן באופן שידור על דעת רבים. ואמנם גם אילו היתה מועילה התרה לנדר על דעת רבים, לא היה קשה למ"ד צריך לפרט הנדר, כי עכ"פ יש תקנה כשנודר ואין צורך לחוש שיתיר לו חכם כיון שצריך לפרט הנדר, והרי אין תקנה טובה יותר. אך אליבא דאמת שיש לו תקנה טובה ביותר – יש לנו לעשותה (עפ"י אבי עזרי הלכות נשיאת כפים. עע"ש).

וכן כתב בקיצור בליקוטי הלכות כאן, אלא שבדבריו יש מקום לומר שאינו חיוב מן הדין אלא שנכון יותר להדירו באופן זה. יש להעיר קצת על סברה זו, שיש לנו לתקן העצה הטובה ביותר; מדוע אין מדירים כהן המטמא למתים, אמנם אין יצרו תוקפו ודי בקבלה גרידא, אך הלא נדר היא עצה טובה יותר מקבלה בעלמא – אלא ודאי ראו חכמים שאין צורך בתוספת זו. והכי נמי כיון שמועילה הדרה רגילה, כי צריך לפרט הנדר, מנין לנו להוסיף חיזוק שאינו הכרחי.

עוד יש להעיר ממה שכתב הרמב"ם בפירוש המשנה שאין לחוש לכך שיבוא לפני חכם להתיר נדרו ולא יאמר לו שנדר על דעת רבים, והלה יתיר לו – כיון שצריך לפרט הנדר. יוצא מדבריו שגם כשנודר ע"ד רבים אנו משתמשים בסברת 'צריך לפרט הנדר' (וכבר העיר הרש"ש שאין משמע כן מדברי הגמרא) – ואם נאמר שיש מקום לחוש שיתיר לו חכם על אף שיפרט הנדר, הרי יש לחוש כמו כן כשנדר על דעת רבים, ומה תוספת חיזוק יש בהדרה ע"ד רבים. וי"ל שמ"מ בנדר ע"ד רבים פוחת והולך החשש שיתיר לו חכם. עוד י"ל שהחשש הוא שמא יעלים מן החכם את כל הנסיבות, ואמנם יפרט לו את נדרו שאסר הנאה מאשה זו אך לא יאמר לו שהיא אשה האסורה עליו (ועתוס' ערכין כג. ד"ה מר). ואולם כשנודר ברבים או ע"ד רבים אין חשש שיעלים מן החכם דברים אלו עצמם, שנדר ברבים, שהם נוגעים לנדר עצמו.

ע"ע במובא ביוסף דעת גטין לה.

דף מו

'בית דין הגדול היו יושבין בלשכת הגזית. ועיקר מעשיהם התדיר, שהיו יושבין ודנין את הכהונה ובודקין הכהנים ביוחסין ובמומין... מי שנמצא כשר בייחוסו ונמצא בו מום – יושב בלשכת העצים ומתלע עצים למערכה וחולק בקדשים עם אנשי בית אב שלו ואוכל, שנאמר לחם אלקיו מקדשי הקדשים ומן הקדשים יאכל' (רמב"ם הלכות ביאת המקדש ויא-יב).

פרק שמיני – 'יש בכור לנחלה'

'איזהו בכור לנחלה ואינו בכור לכהן, הבא אחר נפלים אע"פ שיצא את ראשו חי...'. אם גורסים 'אף על פי' הרי מבואר שגם בן שמונה שהוציא ראשו מת, הבא אחריו הריהו בכור לנחלה ואינו בכור לכהן.

ואולם הטור ושו"ע (יו"ד שה, כג) פסקו שבן שמונה שהוציא ראשו מת [אבל לא כולו. דגול מרבבה], הבא אחריו הרי הוא בכור גם לכהן. ולשיטה זו אין לגרוס 'אף על פי'. והגר"א בבאורו השיג על דבריהם. (ע"ע בחדושי הנצי"ב בבאור שיטתם, שפסקו כדברי שמואל דלהלן).

(ע"ב) 'אמר רבי שמעון בן לקיש: פדחת פוטרת בכל מקום חוץ מן הנחלה. מאי טעמא, יכיר אמר רחמנא. ורבי יוחנן אמר: אפילו לנחלה'. רש"י מפרש שהנפקותא היא מי הוא הבכור לנחלה, האם זה שהוציא פדחתו ראשונה, או הבא אחריו.

ואולם מהרמב"ם (נחלות ב, ב) נראה שמפרש שהנידון הוא לענין הדין שאין הבכור נוטל פי שנים אלא כשנולד בחיי אביו, משום שנאמר יכיר, ונחלקו ר' יוחנן וריש לקיש כאשר מת האב לאחר שהוציא הבכור את פדחתו ללא החוטם, האם מתקיים דין 'יכיר' ביציאת הפדחת ונוטל פי שנים, אם לאו. ונראה לפרש שלפי דעת הרמב"ם אין נפקותא לענין הבא אחריו, כי באמת הלא חל שם 'לידה' לכל דבר כבר ביציאת הפדחת, אלא שלענין נחלה יש דין נפרד שאינו נוטל פי שנים אלא אם חל דין